

UDK 330.148

Prethodno priopćenje

Dr. sc. Ivan Ferencak
Ekonomski fakultet u Osijeku

O PRIVATNOM INTERESU

Kapitalizam je sustav skrojen po mjeri čovjeka. Kapitalizam poziva ljude da slijedeći privatne interese povećavaju svoje bogatstvo i udovoljavaju svojim sve brojnijim željama. Ali ovo, poznata je Smithova doktrina nenamjernih posljedica, donosi korist svima. Privatni je interes diljem kapitalističkog svijeta uvježban, više ili manje uspješno, služiti javnom interesu.

Zemlje u tranziciji su međutim prisiljene još jednom odigrati igru nultog zbroja. Riječ je o procesu privatizacije u kojemu nečiji dobitak znači gubitak druge ili drugih osoba. U ovakvim uvjetima raste beskrupuloznost privatnog interesa, raste njegova sklonost nekooperativnom ponašanju. Obuzdati privatni interes, konstruktivno (na dobro svih) mobilizirati privatni interes jest međutim moguće tek u uvjetima tržišne utakmice i vladavine prava.

UVOD

Ne tako davno u nas je prevladala spoznaja o tome kako socijalistički ideal nije moguće ostvariti. Neuspjeh i zaostajanje socijalističkih društava pokrenuo je tranzicijsku lavinu i povratak kapitalizmu. Liberalni pogledi glede privatnog vlasništva i privatne inicijative postaju aktualni i atraktivni.

Međutim, početni su tranzicijski koraci u nas nesigurni i kratki. Osnovna, pragmatična zadaća - povećanje ljudskog blagostanja - nije ostvarena. Neispunjena očekivanja rađaju dvojbu u učinkovitost privatnog vlasništva, privatnog interesa, tržišta, uopće kapitalizma. Moguće će neki (nije ih mali broj) ustvrditi da je on zlo veće od prijašnjeg socijalizma. Ekonomski i ini rezultati dosadašnjeg (ne i tako kratkog), radije ćemo reći, postsocijalističkog negoli kapitalističkog razdoblja, nikoga ne oduševljavaju. Međutim naša, i ne samo naša, neuspješna praksa oslobađanja privatnog vlasništva i kreativne uporabe privatnog interesa ne znači, naravno, da, ipso facto, "sveti egoizam" ne valja i da ne može biti uspješan.

Ljudi su, htjeli mi to priznati ili ne, sebični. Ostavite na ulici novčanicu od 100 kuna, ili, nedajbože, 100 maraka ili dolara, i promatrajte "efekte od tog". Taj se, međutim, sebični privatni interes, prema Smithovu dictumu, može staviti u učinkovitu službu javnog interesa. Isplativije je, iskustvo razvijenih kapitalističkih društava to pokazuje, apelirati na egoizam ljudi negoli na njihov altruizam.

"Egzotičnost" je početne distribucije bogatstva i doodaka ("privatna privatizacija") u nas (ali i drugim tranzicijskim zemljama) jedan od važnih uzroka animoziteta prema privatnom interesu i stavljanja privatnog interesa, vlastitog sebičnog probitka na optuženičku klupu. Dakako, neka se početna raspodjela vlasničkih prava imala neizostavno ostvariti. Međutim, startna je pozicija različitih potencijalnih vlasničkih aktera bila različito udaljena od cilja - stjecanja prava privatnog vlasništva na državnoj odnosno društvenoj imovini. Politički je establishment prava sudjelovanja u utrci (privatizaciji) trebao dijeliti na obzirniji i ujednačeniji način prepuštajući time tržištu stvaranje "ofenzivnih" oblika vlasništva.

Zbog čega oslobađanje privatnog vlasništva i tržišta socijalističkih okova nije dovelo do očekivane demonstracije moći načela kapitalističke ekonomije? Zbog čega struja sebičnog privatnog interesa, nagona za stjecanjem, poduzetništva nije snažnije zavrtjela kolo

gospodarskog mlina? Zbog čega se pravo na slobodnu gospodarsku djelatnost i razmjenu utemeljno na privatnom vlasništvu premetnulo u arenu kojom dominira pohlepa i arogancija te izaziva prezir i revolt onih koji su do maločas vjerovali u tzv. slobodno tržište.

Osudu i diskreditaciju ne zaslužuju liberalna načela u ekonomiji, već stvoreni postsocijalistički provizorij, u kome su ta načela temeljito deformirana. Međutim kapitalizam, i to onaj demokratski, nema alternative. Doista, danas je "problem kako zamisliti svijet radikalno bolji od našega, ili budućnost koja zapravo ne bi bila demokratska i kapitalistička".¹

OBUZDANI PRIVATNI INTERES

Kapitalizmu se najčešće spočitava njegovo poticanje gramzljivosti i pohlepe. Kaže se kako on rada hegemonijski pritisak da se društveni život podredi dobiti te da zov dobiti, naravno, ne zahvaća sve ljude, već elite, subelite, skupine koje imaju moć, uključujući i znanje, milom ili silom namećući zaradu kao supstitut za sve ostale vrijednosti.²

Ali, kapitalističkim svijetom ne hodaju dvonožni strojevi koji izračunavaju i misle neprekidno na profit. Ne bavimo se neprekidno i nismo opsjednuti *cost-benefit* analizom. Vrijeme je dakle i za ispravak. Ljudi nisu, dakako, samo sebični. Relevantno će objašnjenje privatnog (ne usko i pejorativno shvaćenog) interesa reći sljedeće: "Uska zaokupljenost ekonomskim tržištem dovela je do uske interpretacije vlastitog interesa kao nekakve kratkovidne sebičnosti, kao nekakve brige isključivo za neposrednu materijalnu dobit. Ekonomiku su grdili zbog njezina tobožnjeg izvlačenja dalekosežnih zaključaka iz potpuno nerealističnog, ekonomskog čovjeka koji jedva da je išta više od mašine za računanje što reagira isključivo na novčane poticaje. To je bila velika zabluda. Vlastiti interes nije kratkovidna sebičnost. On označava sve što zanima sudionike, bez obzira kakav bio njihov sustav vrijednosti i bez obzira kakvim ciljevima težili. Znanstvenik koji nastoji proširiti granice svog područja, misionar koji žudi obraćanju nevjernika istinskoj vjeri, filantrop koji teži ublažiti patnje potrebitima - svi oni idu za nekakvim svojim interesima, onakvima kakvima ih oni vide..."³

¹ F. Fukuyama (1994:102), Kraj povijesti i posljednji čovjek, Zagreb, Hrvatska sveučilišna naklada

² V. Katunarić (1998:211), Sociokulturni kapital budućnosti: neoklasični i drugi pristupi, u Sociokulturni kapital i tranzicija u Hrvatskoj, Zagreb, Hrvatsko sociološko društvo

³ M. i R. Friedman (1980:27), Free to Choose, New York, Harcourt Braće Jovanovich

Naravno, ponovimo, zovu se profita ne mogu odazvati svi, ali nije moguće poreći da tržište prepoznaje i priznaje brojne talente i sposobnosti. Baš kao što nismo u jednakoj mjeri obdareni slikarskim i inim talentima, tako i naše poduzetničke sposobnosti i šanse nisu distribuirane na jednaki način. Ali, uspješni ne zaslužuju prezir onih koji nisu u stanju izdržati konkurenciju. Naime, "u ekonomskoj sferi, pravo da se stekne i posjeduje imovina nije povlastica. To je načelo koje jamči najbolje zadovoljenje želja potrošača. Onaj kojemu je stalo da zarađuje, stječe i zadrži bogatstvo pod pritiskom je potrebe da služi potrošačima."⁴

Prema tome, ovdje je riječ o obuzdanom, sputanom, "kreposnom" privatnom interesu. Smith će u svojoj "Teoriji moralnih osjećaja" ustvrditi da je suosjećanje ljudsko svojstvo koje obuzdava privatni interes a u "Bogatstvu naroda" će ukazati na tržište ili konkurenciju kao ekonomsko svojstvo koje konstruktivno mobilizira (sputava) privatni interes. Tržište (konkurencija) je, dakle, u klasičnoj ekonomskoj interpretaciji nezaobilazni medij kročenja neobuzdanog i prema tomu štetnog privatnog interesa.⁵ Ono je, u neoklasičnoj (austrijskoj) ekonomskoj varijanti, ne samo mehanizam discipliniranja već i mehanizam stvaranja "svjesnosti o novim prilikama."⁶ Tržišni se konkurencijski proces ima s punim pravom smatrati poduzetničkim procesom. Tržište, ma koliko u tomu nesavršeno bilo, daje priliku talentiranim početnicima.

Tržište će uspješnim (bogatima) učiniti one koji najučinkovitije služe potrošačima, koji su poduzetni ali i etični. Tržište uči da etičko ponašanje jest, u krajnjoj liniji, isplativo ponašanje. Etičko je u funkciji racionalnog, isplativog ponašanja.⁷ Pohlepa na tržištu uči biti pristojna, umjerena, radišna, pouzdana i savjesna kako bi bila i uspješna.

⁴ L. Mises (1997:154), Društvene i političke implikacije birokratizacije, u Oslobođenom tržištu, Zagreb, MATE. Na jednom će drugom mjestu Ludwig von Mises poduzetnike označiti kao one koji su nestrpljivi priskrbiti profit time što će najbolje zadovoljiti želje potrošača.

⁵ Tržište (konkurencija) u Smithovom rječniku znači jednostavno suparništvo, suparničko ponašanje koje kontrolira i korigira drugu stranu koja, kao i sve ostale, teži istoj nagradi - profitu.

⁶ R.B. Ekelund, Jr. i R.F. Hebert (1997:572), Povijest ekonomske teorije i metode, Zagreb, MATE

⁷ "Umjesto da se krčenjem morala zaradi odmah, poštovanjem morala, umjesto jednokratne i nesigurne dobiti, računava se na dugoročnu dobit." J. Kregar (1999:80), Nastanak predatorskog kapitalizma i korupcija, Zagreb, RIFIN

Prema tomu, "zakoni (su) slobodnih ekonomskih tržišta takvi da pojedinci svojim stvarnim dugoročnim interesima najbolje služe sistematskim odbijanjem da se posluže kratkoročnim prednostima. Uz ova unutrašnja ograničavanja, i sam sistem (kapitalistički - op.a.) postavlja neke ograde pohlepi i preusko zamišljenom vlastitom interesu.... U jednoj velikoj obiteljskoj tvrtki kamiondžija, uzimimo to kao primjer, posljednji je naraštaj vlasnika isuviše držao do dobiti ulažući premalo u nove tehnologije i procedure, što je za posljedicu imalo to da su nasljednicima predali izmoždenu kompaniju nesposobnu da se takmiči s drugima ili da riješi probleme dotoka novca. Takva tvrtka, odana gramzljivosti, pustila je s lanca društvene snage koje će je prije ili kasnije razoriti."⁸

Poslovni moral ne postoji zahvaljujući našim dobrim željama, namjerama i apriornom poštenju. Kapitalistička etika ne postoji zahvaljujući našim nadmoćnim moralnim performansijama. Ona je posljedica "kulture selekcije"⁹ i, s tim u svezi, niza pravila i institucija koja krote i na najbolji mogući način mobiliziraju naše nagone. Tržište i, naravno, ne samo ono koči i usmjerava privatni interes. Rezultat toga i jest činjenica da "živimo u društvu koje postoji samo zato jer smo sposobni služiti ljudima koje ne poznajemo i za čije postojanje čak ne znamo i za uzvrat, neprestano živimo na teret drugih ljudi o kojima ništa ne znamo."¹⁰

Kapitalizam doista razara vrijednosti i moralne standarde tradicionalnog društva (društva zaokupljenog etikom) i kako njegovi kritičari vele, ne ostavlja "između čovjeka i čovjeka nikakvu drugu vezu osim golog interesa..."¹¹ Ali, taj goli, privatni interes omogućuje i zahtijeva nastanak novog sustava vrijednosti i morala. U tradicionalnom društvu - društvu nultog zbroja - valjalo je gušiti i potiskivati privatni interes. U uvjetima gospodarske stagnacije svaki je dobitak značio i nečiji gubitak.¹² Ali, kada nagon za stjecanjem i natjecanjem počinje donositi

koristi ne oštećujući pritom druge, valjalo je smanjiti moralna i ina ograničenja individualnim težnjama i interesima. Dapače, valjalo je i na moralnom planu afirmirati privatni interes.

"Do etičke je revolucije došlo kada je ljudima rečeno da je ne samo neophodno već i moralno ispravno angažirati se, bez srama, na vlastitom boljitku. Ekonomski teoretičari nisu, naravno, izumili vlastiti interes i natjecanje kao čovjekove motive... Novost bijaše slavljenje istih motiva i tvrdnja da oni predstavljaju vrline koje je potrebno ohrabrivati, a ne nagone koje treba moralno ograničavati."¹³

Klasično je kapitalističko društvo balansirano društvo. U njemu je ostvarena osjetljiva ravnoteža između države i tržišta. Ta je ravnoteža između javnog i privatnog interesa usklađena sa sociokulturnim miljeom koji prevladava. Tako, Thurow, npr. razlikuje dva oblika kapitalizma: individualistički (britansko-američki oblik) i društveni (japanski i njemački) kapitalizam.¹⁴ Posljedica je te ravnoteže sasvim uspješno kroćenje i uporaba privatnog interesa. Naravno, socijalistička su društva društva narušene ravnoteže. Riječ je o društvima u kojima država dominira, a tržište je anakronizam koji tek dopunjuje politički upravljano alokaciju resursa. Političke, državne intervencije "utopijski popravljaju"¹⁵ učinke tržišta. Socijalistička su gospodarstva deformirana gospodarstva.

TRŽIŠTE, PRIVATNI INTERES I PRIVATIZACIJA

Socijalističko je naslijeđe ozbiljna boljka koja zahtijeva liječenje. Kao što Štulhofer u svojoj duhovitoj metafori veli "procesi tranzicije, čini se, uključuju hospitalizaciju."¹⁶ U našoj će međutim tranzicijskoj bolnici pacijent biti tržište,¹⁷ liječnik ili liječnici država (politička elita) a zabrinuta rodbina predstavljat će, dakako, privatni interes. Liječenje se izrazito bolesnog pacijenta sučeljava s nekoliko ozbiljnih problema.

⁸ M. Novak (1993:113-114), Duh demokratskog kapitalizma, Zagreb, Globus-Školska knjiga

⁹ F. A. Hayek (1997:47), Naše moralno naslijeđe, u O slobodnom tržištu, Zagreb, MATE

¹⁰ Isto, str. 46.

¹¹ K. Marx i F. Engels (1949:18), Komunistički manifest, Zagreb, Kultura

¹² Ali, tranzicijska društva su osuđena još jednom zaigrati igru nultog zbroja. Riječ je o procesu privatizacije u kojemu nečiji dobitak znači gubitak druge ili drugih osoba. U ovakvim je situacijama privatni interes sklon izgubiti civilizirane manire, sklon je nekooperativnom ponašanju te mu je potrebno posvetiti više pozornosti i pristupiti s dužnim oprezom.

¹³ R. Ketcham (1987: 50,51) Individualism and Public Life, New York, Basil Blackwell Inc.

¹⁴ L.C. Thurow (1993: 28-29), Glavom o glavu, Zagreb, Mladost

¹⁵ I. Rogić (1998:58), Tranzicija i modernizacija u Hrvatskoj: likovi i kontekst, u Privatizacija i modernizacija, Zagreb, Institut društvenih znanosti Ivo Pilar

¹⁶ A. Štulhofer (1998:197), Sociokulturni kapital i gospodarska tranzicija, u Privatizacija i modernizacija, Zagreb, Institut društvenih znanosti Ivo Pilar

¹⁷ Pri tomu smo svjesni opasnosti da budemo svrstani među one ortodoksne koji nisu u stanju suspregnuti vjeru u tržište i njegovu spasonosnu racionalnost

Prvi je problem insuficijentnog liječničkog znanja odnosno problem, "epistemološke kompetencije".¹⁸ Naime, pokušaj privatiziranja cjelokupne ekonomije je presedan u ekonomskoj povijesti i *par excellence* ekonomska zadaća. Čak i kada bi se proces tranzicije provodio na najbolji mogući način, fundamentalne promjene - vlasničke, ekonomske, političke i ine - koje tranzicija uključuje, ne bi se mogle ostvariti bez evidentnih žrtava i visokih troškova. Ne čudi stoga što je otvaranje procesa tranzicije u svim postsocijalističkim zemljama značilo pojavu ozbiljne i dugotrajne društvene krize.

Drugi je problem paradoksalna situacija u kojoj se liječnik odnosno država nalazi. Država mora, a da bi ostvarila potrebnu kapitalističku paradigmu, "ponajprije razvlastiti samu sebe".¹⁹ Dakako, država to nevoljko čini. Ona je izuzetno lako i brzo obavila preprivatizacijsku zadaću - pretvaranje društvenog u državno vlasništvo. Sukladno Zakonu o pretvorbi poduzeća u društvenom vlasništvu i njegovim kratkim rokovima pretvorbe (30. lipanj 1992. godine bijaše krajnji rok pretvorbe) najveći dio društvenog vlasništva postaje (prijenosom na različite fondove) državno vlasništvo.

Državni je imetak, dakako, odmah u početku mogao biti manji, država je mogla podijeliti, pokloniti društveno vlasništvo njegovim "moralnim vlasnicima", mogla je dvojbu "prodati ili podijeliti" društveno-državno vlasništvo razriješiti prodajući i dijeleći ga. Uglavnom, rezultat je stvarne privatizacije (one koja slijedi reetaticizaciju vlasništva) u nas, eufemistički rečeno, "preveliki udio državnog sektora u gospodarstvu."²⁰

Ovakva (je) situacija ima(la) za posljedicu izuzetno opasnu politizaciju gospodarskog života i stvaranje (htjelo se to priznati ili ne) državno-partijskoga gospodarstva.²¹ Stvoreno je stanje i dalje značilo i znači suspenziju tržišta te široke diskrecijske ovlasti državnog - političkog čimbenika. Ukratko,

liječenje se ili oporavak pacijenta - tržišta nastoji odužiti i usporiti.

Sljedeći problem jest činjenica da privatizacija znači temeljitu preraspodjelu društvenog bogatstva. Dio rodbine, očekujući znatno nasljedstvo, nije pretjerano zainteresiran za brzo i uspješno ozdravljenje pacijenta. Ali, baš kao i u životu, velika većina njih želi i nada se njegovu brzom oporavku. Testament, međutim, nije napisan te se, u slučaju nesretnog ishoda, očekuje grčevita borba za nasljedstvo. U suprotnom će slučaju oporavljeni pacijent (zdravo tržište) raspodijeliti nasljedstvo cijeneći "vrijednost" i "težinu" svakog od mnogobrojnih rođaka.

U privatizacijskoj su igri uložiti izuzetno visoki. Franičević će u tom smislu ustvrditi kako privatizacija predstavlja neponovljivu životnu priliku.²² I ovdje se, u uvjetima tranzicijske anomalije, povijesne igre nulte sume, privatni interes pojavljuje u svom najgorem izdanju. Mogućnost da se brzo i lako stekne veliko bogatstvo (bogatstvo koje će odrediti i osigurati položaj generacija što slijede) povećava beskrupuloznost igrača.

Ovo je vrijeme stvaranja nove vlasničke elite. Ovo je istovremeno i vrijeme vlasničke i ine nadmoći države. Ovo je vrijeme moralnog vakuuma. Uski socijalistički okviri osjećaja "ekonomske pravde" popucali su. Nema disciplinirajuće i usmjeravajuće uloge tržišta, nema suosjećanja, nema straha od zakonskih sankcija i društvene osude. Ali, "nekooperativnost i spremnost na korištenje nelegalnih sredstava postaju problem tek kada država, kao nositelj procesa pretvorbe i zaštitnih odgovarajućih pravila igre, nema mogućnosti ili volje kazniti prekršaje, ili je čak sama u to upletena."²³

Ovo je vrijeme od države favoriziranog i neobuzdanog privatnog interesa. Ovo je vrijeme vlasničkog etabliranja političke elite i, po njenom odabiru i volji (na načelima političkog klijentelizma), novih vlasnika.²⁴ Poduzetnička funkcija je uvelike birokratizirana. "Self made man" - ukorijenjeni

¹⁸ I. Rogić (1998:41). Tranzicija i modernizacija u Hrvatskoj: likovi i kontekst, u Privatizacija i modernizacija, Zagreb, Institut društvenih znanosti Ivo Pilar

¹⁹ A. Štulhofer (1998:174), Krivudava staza hrvatske privatizacije, u Privatizacija i modernizacija, Zagreb, Institut društvenih znanosti Ivo Pilar

²⁰ N. Čučković (1998:91), Temeljna ekonomska obilježja hrvatskog koncepta privatizacije, u Privatizacija i modernizacija, Zagreb, Institut društvenih znanosti Ivo Pilar

²¹ D. Kalogjera (1993:64), Privatizacija u stabilizaciji i razvoju hrvatskog gospodarstva, "Društvena istraživanja", Vol.2, No.3

²² V. Franičević (1997:299), Politička ekonomija neslužbenog gospodarstva - Država i regulacija, "Financijska praksa", No.1-2

²³ A. Štulhofer (1998:169), Krivudava staza hrvatske privatizacije, u Privatizacija i modernizacija, Zagreb, Institut društvenih znanosti Ivo Pilar

²⁴ "Bogataši nisu oni koji mogu organizirati novu proizvodnju, nego oni koji su u najboljem položaju da ugrabe imovinu koja je pripadala državi - javnosti." L.C. Thurow (1997:55), Budućnost kapitalizma, Zagreb, MATE

poduzetnik je prije izuzetak negoli pravilo. U gužvi se ekonomskog života politički instalirani poduzetnici uglavnom ne snalaze. Poduzetnički svijet nije, a posebno nije u uvjetima postsocijalističkog provizorija, svijet rajskih vrtova. Ti neracionalni kapitalisti, zgrtači blaga, kolekcionari tvornica i drugih nekretnina nisu stečeno, u pravilu, u stanju produktivno angažirati. Nije stoga čudno da se privatizirana poduzeća vraćaju državi (i iznova padaju na teret poreznih obveznika) ali sada "iscijedena" i upropaštena.

Masovna privatizacija (podjela dionica), ali masovnija od one patriotsko-kompenzacijske koju je provodila hrvatska država, dala bi u većoj mjeri (mada i sama puna nedostataka) priliku tržištu u odabiru novog poduzetničkog sloja. Masovna privatizacija nije trik. Ona je najbliža načelu pravedne početne akvizicije ali i načelu pravednog transfera.²⁵ Važnom dakle držimo činjenicu da masovna privatizacija pojedincima daje mogućnost obrane svojih interesa te smanjuje mogućnost "trikova" u provođenju daljnjeg prijenosa vlasništva i njegova okrupnjavanja.

"Do zaživljavanja tržišne ekonomije ne može doći sve dok politička elita kreira ekonomiju i dok na taj način proizvodi kvaziekonomske elitu. Tako rođeni kapitalizam je ekonomsko nedonošče koje traži stalni politički patronat, a ovaj je ujedno visoka brana njegovu odrastanju i uključivanju u tržišne odnose."²⁶

Ovaj je *circulus vitiosus* potrebno što prije prekinuti. Valja raskinuti incestuozne veze države i ekonomije. Pojedinci (glavne dramske figure) koji sudjeluju u privatizacijskom procesu doista nisu "racionalni ekonomski ljudi" o kojima govori "ortodoksna" neoklasična ekonomska teorija. To su ljudi koji vladaju tržištem mimo tržišta. Oni se ne dokazuju na tržištu. Dragocjeni se sociokulturni kapital sveo na "dragocjene" stranačke, rodbinske i ine "sive" veze. "Divlje" je poduzetništvo korolar skućenog tržišta i dominantne države. Potreban nam je privatni interes s pravnom, moralnom pa i tržišnom legitimacijom.

Dosadašnji rezultati tranzicijskog procesa navode nas na zaključak kako bi bilo smrtonosno dopustiti "da kolektivna volja upravlja naporima

pojedinaца, umjesto da državna sila bude ograničena na zaštitu pojedinaca od pritiska društva. Takva zaštita privatnih inicijativa i poduzetništva može jedino biti ostvarena kroz instituciju privatnog vlasništva i sveukupnosti slobodnjačkih pravnih institucija."²⁷

Tek brojni antonimi mogu sadašnju moćnu, skupu i paternalističku postsocijalističku državu predstaviti kao promotora kapitalizma i otvoriti nužni prostor tržištu, "zdravom" privatnom interesu ali i demokraciji.²⁸ Ali, slomiti "monopolsku" moć države, suzbiti "njene" ambicije jest i bit će izuzetno teška i delikatna zadaća.²⁹

ZAKLJUČAK

Kapitalizam je skrojen po mjeri čovjeka. Nekoliko je razloga zbog kojih je privatni interes potrebno promovirati i upregnuti a ne potisnuti. Ponajprije, on je suviše jak i žilav, on je previše dio čovjeka a da bi se mogao bez štetnih posljedica potisnuti ili eliminirati. Možemo li sagledati posljedice postojanja čiste nezainteresiranosti? Možemo li zamisliti situaciju u kojoj čovjek ne bi vodio računa o vlastitom boljitku i boljitku svojih najbližih? Ovdje dakle ne govorimo o čovjeku i grešniku već govorimo o svecu.

Nadalje, samo privatni interes ili čovjek sam, i nitko drugi, može odlučivati o upotrebi vlastitih sposobnosti i vlastitom životnom putu. Pojedinaц, a ne društvo, ma koliko ono dobro i mudro bilo, jest najpovzaniji donositi ovu vrstu odluka.

Lozinka "privatni interes", a što jest srce liberalne ekonomske teorije, nadilazi usmjerenost samo na sebe, on nadilazi sebičnost, pohlepu, gramzljivost, голу želju za stjecanjem. Privatni interes može i jest diljem kapitalističkog svijeta, više ili manje uspješno, uvijekban služiti javnom interesu. Poznata je, u tom smislu, Smithova doktrina nenamjernih posljedica.

²⁷ F.A. Hayek (1997:131), Konkurencija kao pronalazački postupak, u O slobodnom tržištu, Zagreb, MATE

²⁸ "Predstavnička demokracija ne može postojati ako se veliki dio glasača nalazi na državnoj plaći." L. Mises (1997:148), Društvene i političke implikacije birokratizacije, u O slobodnom tržištu, Zagreb, MATE

²⁹ Mnoštvo je "poraženih" u privatizacijskoj igri ali i ratom unesrećenih. Stoga o državnim transferima ovisi oko dva milijuna ljudi. Vidjeti: Lj. Gatarić (1996:27), Socijalna pomoć za dva milijuna ljudi, "Banka", No. 7.

²⁵ Vidjeti: R. Nozick (1974:IX-X), Anarchy, State, and Utopia, New York, Basic Books

²⁶ A. Šundalić (1998:189), Na putu otkrivanja ekonomske kulture kapitalizma, u Privatizacija i modernizacija, Zagreb, Institut društvenih znanosti Ivo Pilar

Kapitalizam je, kako bi to Novak rekao, sustav prilagođen grešnicima³⁰ ali, on neiskorjenjive grešne želje, privatne interese, pretvara u uspješne proizvođače dobara.

Nihil humani a me alienum puto - zapisano je na kapitalističkoj zastavi. Stoga, će se s pravom tvrditi kako kapitalizam jest točka u kojoj kulminiraju dva procesa - jedan kojim upravlja prirodna znanost i logika želje i drugi kojim upravlja želja za priznanjem.³¹ Kapitalizam dakle ugada, ali i produktivno iskorištava onaj požudni, željama i interesima ispunjeni dio ljudske duše. Kapitalizam

poziva ljude da slijedeći svoje vlastite interese povećavaju svoje bogatstvo i udovoljavaju svojim sve brojnijim željama. Nimalo mitski, nimalo herojski, ali funkcionira. Međutim, osim ovog dominantnog dijela duše suvremenog čovjeka, kapitalizam je u stanju omogućiti produktivno pražnjenje i njezina timotičnog dijela. Tržište potiče i zahtijeva određenu vrstu megalothymiae - poduzetničkog nastojanja da se bude bolji, uspješniji od konkurenata. Poduzetništvo, rizična igra na tržištu, i demokratska politika angažiraju i zaokupljaju, u pravilu, one najtalentiranije i najambicioznije. Kapitalizam je sustav uravnoteženih interesa i strasti.

Nihil habeo, nihil curo mogući je moto siromašnih. Ali, bogati su osuđeni na strepnju. Privatni se interes ima uvijek iznova dokazivati. Privatni interes umiven u kupki tržišne utakmice, vladavine prava, poštene uprave i korektne politike ima donijeti ploda svima.

³⁰ "To je sustav stvoren za grešnike, a u nadi da će postići onoliko moralnoga dobra koliko ga pojedinci i zajednice mogu stvoriti u uvjetima širokih sloboda." M. Novak (1993:117), Duh demokratskog kapitalizma, Zagreb, Globus - školska knjiga

³¹ F. Fukuyama (1994:518), Kraj povijesti i posljednji čovjek, Zagreb, Hrvatska sveučilišna naklada

LITERATURA

1. Čučković, N. (1998.), Temeljna ekonomska obilježja hrvatskog koncepta privatizacije, u Privatizacija i modernizacija, Zagreb, Institut društvenih znanosti Ivo Pilar
2. Ekelund, R. B., Hebert, R.F.(1997.), Povijest ekonomske teorije i metode, Zagreb, MATE
3. Franičević, V. (1997.), Politička ekonomija neslužbenog gospodarstva - Država i regulacija, "Financijska praksa", No. 1-2
4. Friedman, M. i R. (1980.), Free to Chose, New York, Harcourt Brace Jovanovich
5. Fukuyama, F. (1994.), Kraj povijesti i posljednji čovjek, Zagreb, Hrvatska sveučilišna naklada
6. Gatarić, Lj. (1996.), Socijalna pomoć za dva milijuna ljudi, "Banka", No. 7
7. Hayek, F.A. (1997.), Konkurencija kao pronalazački postupak, u O slobodnom tržištu, Zagreb, MATE
8. Hayek, F.A. (1997.), Naše moralno nasljeđe, u O slobodnom tržištu, Zagreb, MATE
9. Kalogjera, D. (1993.), Privatizacija u stabilizaciji i razvoju hrvatskog gospodarstva, "Društvena istraživanja", No. 3
10. Katunarić, V. (1998.), Sociokulturni kapital budućnosti: neoklasični i drugi pristupi, u Sociokulturni kapital i tranzicija u Hrvatskoj, Zagreb, Hrvatsko sociološko društvo
11. Ketcham, R. (1987.), Individualism and Public Life. New York, Basil Blackwell Inc.
12. Kregar, J. (1999.), Nastanak predatorskog kapitalizma i korupcija, Zagreb, RIFIN
13. Marshall, A. (1987.), Načela ekonomike, Zagreb, Centar za kulturnu djelatnost
14. Marx, K., Engels, F. (1949.), Komunistički manifest, Zagreb, Kultura
15. Mises, L. (1997.), Društvene i političke implikacije birokratizacije, u O slobodnom tržištu, Zagreb, MATE
16. Nozick, R. (1974.), Anarchy, State, and Utopia, New York, Basic Books
17. Novak, M. (1993.), Duh demokratskog kapitalizma, Zagreb, Globus - Školska knjiga
18. Rogić, I. (1998.), Tranzicija i modernizacija u Hrvatskoj: likovi i kontekst, u Privatizacija i modernizacija, Zagreb, Institut društvenih znanosti Ivo Pilar
19. Štulhofer, A. (1998.), Krivudava staza hrvatske privatizacije, u Privatizacija i modernizacija, Zagreb, Institut društvenih znanosti Ivo Pilar
20. Štulhofer, A. (1998.), Sociokulturni kapital i gospodarska tranzicija, u Privatizacija i modernizacija, Zagreb, Institut društvenih znanosti Ivo Pilar
21. Šundalić, A. (1998.), Na putu otkrivanja ekonomske kulture kapitalizma, u Privatizacija i modernizacija, Zagreb, Institut društvenih znanosti Ivo Pilar
22. Thurow, L.C. (1993.), Glavom o glavu, Zagreb, Mladost
23. Thurow, L.C. (1997.), Budućnost kapitalizma, Zagreb, MATE

Ivan Ferenčak, Ph. D.,
Faculty of Economics, Osijek

ON PRIVATE INTEREST

Summary

Capitalism is the system cut out according to human dimensions. It invites people to follow their private interest to increase their wealth and to satisfy their numerous desires. But this is already known Smith's doctrine of unintentional consequences bringing benefit to everybody. The private interest is more or less succesfully trained to serve the public interest throughout the capitalist world.

However, the transition countries are once more forced to play the game of the zero issue. The point in question is the process of privatization in which somebody's profit means the loss to the other person. These conditions increase unscrupulousness of the private interest, increases its tendency to non-cooperative behaviour. It is possible to keep under control the private interest constructively to the benefit of all, to mobilize the private interest but only in the condition of the market competition and the rule of law.